

Кардаш О. М., ст. викладач (Рівненський інститут ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНОГО РІВНЯ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПОСТКРИЗОВОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянута роль та завдання малих підприємств у формуванні інноваційної економіки. Аналізується взаємодія малих та великих підприємств в процесі формування технологічного укладу.

В статье рассмотрена роль и задачи малых предприятий в формировании инновационной экономики. Анализируется взаимодействие малых и крупных предприятий в процессе формирования технологического уклада.

The role and objectives of small enterprises in forming an innovative economy are examined in the article. The interaction of small and large enterprises in the process of forming of technological structure is analyzed.

Глибока економічна криза 70-80 років минулого століття, черговий раз переконливо підтвердила, що здійснити вихід на стійку траєкторію соціально-економічного розвитку та забезпечити високу конкурентоспроможність, можливо лише за наявності дієвих механізмів продукування базових інновацій, їх використання та просування на ринок. Саме радикальні інновації тоді нового п'ятого технологічного укладу найбільш кардинально змінили вигляд сучасної цивілізації, визначили динаміку ряду соціальних та економічних процесів наперед, а головне – у господарській структурі розвинених країн стали помітні обриси високотехнологічного сектору, що виробляє інформацію та знання. Поява радикальних інновацій багато в чому була зумовлена економічною політикою ряду розвинених країн, в першу чергу, у сприянні розвитку малого підприємницького сектору, націленого на продукування інновацій. Підтвердження цієї тези можна простежити на практичному досвіді США, які одним із методів для опанування нового технологічного укладу та здійснення виходу з кризи 70-80 років активно стимулювали розвиток малого підприємницького сектору. Зокрема, у США саме в цей період було прийнято ряд законодавчих актів про стимулювання інвестицій в малий бізнес. Наприклад, найбільш відомий закон про охорону інтелектуальної власності, закон Стівенсона-Уайдера «Про технологічні нововведення», у якому передбачаються заходи щодо вивчення і стимулювання промислових інновацій та ціла

низка інших законодавчих актів з відповідними змінами і доповненнями, які стимулюють розвиток малого інноваційного підприємництва по цей день.

Сьогодні важливість малого підприємництва було відображено в цілій низці документів прийнятих в інших країнах. Наприклад, одним із ключових документів, який підтримує розвиток малого підприємницького сектору країн європейського континенту, є Європейська хартія малих підприємств, що затверджена Радою Європейського Союзу та прийнята у 2000 році. Відповідно до її положень, основними напрямками підтримки розвитку підприємництва, задекларованими 44 країнами-учасницями є: освіта та навчання підприємців, дешевший та прискорений старт, удосконалення законодавства та регуляторної політики, посилення технологічних можливостей малих підприємств, посилення та підвищення ефективності представництва інтересів малих підприємств на міждержавному і національному рівні тощо.

Проблема розвитку малого підприємства завжди займала чільне місце в наукових роздумах та працях як класиків економічної науки Й. Шумпетера, В. Петті, так і сучасних, зокрема серед вітчизняних вчених що досліджують зазначену проблематику слід відмітити З.С. Верналія, О.І. Барановського, Н.Ф.Козачука, Я.І.Жаліла, Н.І. Галана, Ю.І.Єханурова, І.С.Кузнецової, Т.В.Кондратюка, С.М. Кожем'якіна та інші

Спираючись на праці вище зазначених дослідників, важливість малого підприємства прийнято характеризувати за його високою динамічністю в народному господарстві, оскільки саме мале підприємство усуває диспропорції на окремих товарних ринках, створює додаткові робочі місця, швидко насичує ринок новими товарами та послугами. Поряд з тим не розкритим лишається питання ролі малого підприємства у формуванні та реалізації інноваційної стратегії посткризового періоду, а також практично відсутні дослідження про взаємодію малих та великих підприємств, у площині інноваційного розвитку національної економіки.

Тому метою даної статті є аналіз міжнародної практики та проведення порівняльного дослідження з вітчизняною практикою функціонування малих підприємств в контексті продукування та реалізації інновацій. Використовуючи закономірності технологічного розвитку економіки, виявити роль та завдання малого та великого підприємства на конкретній фазі технологічного укладу.

Сучасна практика організації економічної системи національного ма-сштабу засвідчує, що успішність такої системи визначається присутністю підприємств як малого розміру так і великого. Зокрема, на початок 2009 року питома вага малих підприємств у валовому внутрішньому продукті США складала 50-52%, Японії – 52-55%, Китаю – 60%, Італії – 57-60%, Німеччині – 49-52%, Великобританії – 50-53%. Тобто в розвинених економіках присутність як малого, так і великого підприємства практично однакова. Країни пострадянського простору демонструють інші результати: питома вага у валово-

вому внутрішньому продукті малих підприємств Росії складала 10-12%; України – 4,8%; Республіки Білорусь – 6,7%. Також, у економічно розвинених країнах, малі підприємства виступають найбільшим роботодавцем. Частка працівників, зайнятих на малих підприємствах США складала 54%, Японії – 78%, Китаю – 75%, Італії – 73%, Німеччині – 70%, Великобританії – 49%, Угорщини – 67%. Для Російської Федерації питома вага працівників складала – 16 %, України – 19,6%; Республіки Білорусь – 10,5% від загальної кількості економічно активного населення/89/.

Для формування інноваційної економіки особливу роль відіграє малий підприємницький сектор. Наприклад, у процесі досліджень генерації та первинного впровадження інноваційних ідей, проведених фахівцями Національного наукового фонду США, було виявлено, що малі фірми за більшістю показників демонструють відносно вищу ефективність у порівнянні з більшими підприємствами. Зокрема, ці підприємства витрачають в декілька разів менше матеріальних та трудових ресурсів на розробку інноваційного проекту і майже на третину випереджають у темпах його реалізації. На одиницю витрат кількість нововведень створених малими фірмами у порівнянні з середнім в чотири рази, а з великими в тридцять чотири рази більше.

Також, за даними таблиці 1, в якій наводиться структура витатків для різних категорій підприємств, відображається грошова вартість окремого етапу розробки нововведень, де простежується менша витратність малого підприємства на реалізацію інновацій, що в черговий раз підтверджує його важливість в інноваційному процесі.

Таблиця 1

Типова структура бюджету витрат на нововведення для різних категорій підприємств у США[1, С. 73]

Етапи розробки нововведень	Великі підприємства		Малі підприємства		Індивідуальний підприємець	
	Дол.	%	Дол.	%	Дол.	%
Пошук ідей	100	1,6	20	0,3	5	0,1
Пророблення концепції	200	3,2	100	1,8	20	0,4
Лабораторне випробування	50	0,8	50	0,9	50	1,0
Ринкове випробування	1000	16,0	500	9,0	300	5,5
Випуск	5000	78,4	5000	88,0	5000	93,0
Всього	6350	100,0	5670	100,0	5375	100,0

Сьогодні у США малий бізнес розглядається як одне з найважливіших джерел науково-технічного прогресу тому, що у високотехнологічних галузях малі підприємства більш стійкі. Наприклад, із загального числа підприємств, що займаються виготовленням високотехнологічної продукції, близько 90% малі підприємства.

Таким чином, аналізуючи можливості України в успішності побудови інноваційної економіки, доцільним буде проведення аналізу рівня розвиненості та можливих передумов для розвитку малого підприємницького сегменту в економіці.

Так, в Стратегії соціально-економічного розвитку України на 2002–2011 рр. завдання формування прошарку малих інноваційних фірм, створення комплексної у функціональному і регіональному аспекті мережі об'єктів інфраструктури інноваційної підприємницької діяльності, кодифікації нормативної бази та корегування неформальних норм поведінки економічних суб'єктів являються основними положеннями, які мали б бути виконані впродовж першого етапу реалізації, тобто до 2006 року. Проте, положення цієї стратегії практично не виконано. Іншим стратегічним документом, який передбачає розвиток інноваційного підприємництва в Україні є Концепція розвитку національної інноваційної системи (схваленої в червні 2009 р), однією з передумов розвитку, є сприяння створенню інноваційних структур орієнтованих на підтримку малого інноваційного бізнесу [2].

Однак, в останні роки вітчизняна економіка характеризується незначним зростанням як загальної кількості малих підприємств, і малих підприємств що займалися інноваційною діяльністю. Наприклад, за статистикою в 2000 році, загальна кількість малих підприємств в економіці України дорівнювала 2184 одиниці з них проводили інноваційну діяльність 134 підприємства. Починаючи з 2007 року, число малих підприємств сягнуло позначки 2988 одиниці, з них були інноваційними 215, у 2008 році – 3849 на 216, у 2009 році цей показник становив 2127 малих підприємств і відповідно 253 підприємства. Не дивлячись на останні зростаючі темпи кількості як всіх підприємств, а також, що займалися інноваційною діяльністю загальна тенденція не показує стійкості у зростанні, що простежується в таблицях 2, 3. Для порівняння з розвиненими країнами кількість малих інноваційних підприємств, зокрема в Німеччині майже 60% [3, С. 186-187]. Тобто, існує значне відставання малого підприємництва від темпів розвитку інноваційних процесів вітчизняній економіки, і майже десятиразове відставання від таких показників країн Європейського союзу.

Кількість малих підприємств, які займалися інноваційною діяльністю [3, С. 186-187, 4, С. 204-205]

<i>P</i> <i>оки</i>	Всього підприємств що займалися інноваційною діяльністю	Всього малих підприємств	Кількість малих підприємств які займалися інноваційною діяльністю	% від загальної кількості підприємств що провадили інновації
2005	1193	2988	85	7,12
2006	1118	3058	90	8,05
2007	1472	3406	215	14,6
2008	1397	3849	216	15,46
2009	1411	2127	253	17,9

Таблиця 3

Динаміка кількості інноваційних підприємств у промисловості України у розрізі їх величини за чисельністю працюючих [3, С. 186-187, 4, С. 204-205]

Кількість працюючих, чол.	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Менше 50	134	143	185	186	131	85	90	215	216	287
50 – 999	1230	1223	1314	1048	957	855	795	1024	964	940
1000 і більше	341	331	310	262	271	253	233	233	217	184

Такий стан справ в малому інноваційному секторі викликано рядом факторів:

По-перше, тим, що в Україні й до цього часу рівень розвитку малого інноваційного підприємництва визначають вимоги, характерні для традиційної економіки, що, в свою чергу, зумовило критично малу кількість інноваційних малих підприємств, а ті, котрі зареєстровані в якості таких, на практиці виконують зовсім інші функції (торгівля, посередництво тощо). Також з цієї ж причини стан малого бізнесу описується за допомогою критеріальних ознак традиційної економіки, чисельністю зайнятих, розміром капіталу тощо. Тобто, не враховується специфіка інноваційної діяльності, яка, як відомо, характеризується значним фінансово-економічним ризиком, невизначеністю майбутнього результату.

По-друге, сьогодні практично всі експерти та дослідники проблем малого інноваційного підприємництва в Україні єдині у висновку, що найвагомішою проблемою, що гальмує активності цього сегмента вітчизняної економіки, є недостатність фінансових ресурсів для здійснення інноваційного процесу,

починаючи від стадії науково-технічних робіт та комерційної апробації результатів, а також просування їх на ринок. Особливе загострення цієї проблеми відчувається в умовах кризи та посткризового періоду, оскільки, як відомо, отримати кредити традиційним шляхом в фінансово-кредитних закладах на реалізацію інноваційних проектів, які за своєю природою носять значний ризик практично неможливо.

Тому, для усунення деформації ролі малого підприємства у побудові інноваційної економіки на початковому етапі реалізації інноваційних проектів, ключове значення повинне відводиться державі. Наприклад, у таких країнах світу як Фінляндія, Ізраїль та ще в ряді інших країн, держава стала інвестором ранніх стадій інвестиційного циклу, тим самим, взявши на себе значний ступінь ризику та зробивши проект більш привабливим для приватного інвестора. Також, це демонструє бажання і можливість держави розділити ризик з приватними комерційними структурами та стимулює залучення в реальний сектор економіки суспільних ресурсів. Наприклад, частка таких суспільних ресурсів (пенсійних фондів, страхових компаній) у структурі венчурного капіталу в країнах західної Європи дорівнює близько 35% всіх інвестицій.

Участь держави також, може здійснюватися різними шляхами зокрема, формуванням венчурних фондів частково з державним та приватним капіталом. Частина державного капіталу може варіюватися в залежності від пріоритетності для держави проектів, які інвестує такий фонд. А також, державного венчурного фонду, який формується виключно з державного капіталу, що надаватиме фінансові ресурси під мінімальні відсотки річних венчурним фондам, які створюватимуться в регіонах під його егідою. Тобто, виходячи з досвіту інших країн роль держави повинна базуватися як на безпосередній участі в інноваційних проектах так і на створенні мотивації для активної інноваційної діяльності економічних суб'єктів. Наприклад, у США до 1980 р. результати НДДКР, які фінансувалися з бюджету, були федеральною власністю. Це не створювало у вчених та інженерів, які працювали у державних лабораторіях чи отримували фінансову підтримку від держави, великої зацікавленості у комерційному застосуванні отриманих знань. Ситуацію істотно змінив закон 1980 р. (Bayh-Dole Act), який надав університетам, неприбутковим організаціям та фірмам малого бізнесу право передавати ліцензії на комерційне використання винаходів зроблених у ході досліджень за наявності фінансової підтримки уряду промисловим компаніям.

В цьому контексті малі інноваційні підприємства якраз являються тим поприщем на якому розпочинається процес наповнення ідеї новими знаннями що дає початок процесу трансформації ідеї в інновацію.

Особливо важливе значення малого підприємницького сектору на нашу точку зору полягає саме в посткризовий період, коли відбувається процес пошуку та створенні інновацій на основі яких відбуватиметься новий виток економічного розвитку. Великий бізнес в цей період змушений забезпечувати

власну ліквідність та зменшувати видаткову частину бюджету. Оскільки як відомо, інновації зі своєю природою невизначеності та надмірної ризикованості зацікавити цей прошарок підприємства не в змозі. Проте, саме великий бізнес найбільш ефективний на пізніх етапах інноваційного процесу, наприклад, на етапі прикладних досліджень, доведення інновації на ринок, масового виготовлення інноваційної продукції. Оскільки на цьому етапі потреби у інвестиційних ресурсах для здійснення інноваційної діяльності значно зростають, з ними малий підприємницький сектор не завжди в змозі впоратися. Поряд з тим на більш пізніх етапах реалізації інновацій, коли ризик зменшується, а комерційний успіх вірогідніший, великі підприємства активізують інвестиційну діяльність.

З цього слідує, що державна політика повинна враховувати таку закономірність та безпосередньо реалізувати інноваційну стратегію залежно від наявності в економіці країни того чи іншого прошарку підприємств та реалізовувати політику їх взаємодоповнення і взаємодії. Така взаємодія може відбуватися шляхом поглинання малого підприємства великим, передачі прав на реалізацію інноваційних проєктів, кооперації тощо.

Найбільш оптимальний процес взаємодії малих та великих підприємств на нашу точку зору може здійснюватися через венчурні фонди, які формуються з капіталу великих компаній. Через такі фонди корпорації здійснюють ринкове фінансування малих підприємств. У випадку успіху велика компанія одержує готове нововведення (це може відбуватися шляхом поглинання венчурної фірми). Помноживши інновацію на потужність свого виробничого і комерційного потенціалу, компанія забезпечує собі великі прибутки.

Наприклад, в США - 22%, а в Великобританії – 33% ідей, реалізація яких привела великі монополії до комерційного успіху, які були запозиченні у малих підприємств. І протилежний приклад простежується в одній з найбільшій компанії IBM, яка реалізувала за період з 1966 по 1975р. всього 18 великих проєктів по створенню нової техніки, з них 11 закінчилися невдачею [1, С. 81].

Так, в таблиці 4 наводиться характеристика сильних та слабких сторін малого та великого підприємства в процесі проведення інноваційної діяльності, в основу якої покладено продукування радикальних інновацій. З таблиці слідує, що слабкі сторони малого підприємства доповнюються великим і навпаки, там самим створюючи один загальний ланцюг «ідея – інноваційний продукт».

Порівняльна характеристика переваг та недоліків малих і великих підприємств в процесі реалізації інновацій

	Мале підприємство	Велике підприємство
	Інвестиційно-матеріальні	
	Обмежені інвестиційні ресурси	Наявність інвестиційних ресурсів
	Обмежені матеріально-технічні ресурси	Краща матеріально технічна база
	Організаційно-управлінські	
	Сконцентрованість на конкретних інноваційних проектах	Переобтяженість складною управлінською пірамідою
	Реалізації найбільш сміливих, ризикових ідей	Реалізація проектів з мінімальним ризиком
	Ринкові	
	Швидкість в технологічних змінах	Негнучкі в реакції на запити ринку
	Проблеми виходу на ринок	Стійкі позиції на ринку

З цього слідує, що перспективи розвитку інноваційної економіки в Україні залежить від налагодженої взаємодії великих та малих підприємницьких структур, саме така взаємодія повинна стати однією з ключових основ інноваційної стратегії посткризового періоду. Заходи пов'язані з взаємодією великих та малих підприємств, знаходять відображення у ряді стратегічних документів, які були розроблені в Україні. Зокрема, у стратегії економічного розвитку України на 2004–2015 рр., одним із методів стимулювання інноваційної діяльності зазначається розвиток кооперації великих, середніх та малих підприємств, формування виробничих мереж та кластерів підприємств, стимулювання венчурного бізнесу, запровадження ефективних механізмів правової, фінансової, організаційної, кадрової та освітньої підтримки перспективних інноваційних проектів у сфері малого бізнесу [5]. Аналогічна позиція зазначена і в Указі Президента України «Про концепцію державної промислової політики», яка має бути спрямована, у тому числі і на налагодження ефективної взаємодії великого, малого та середнього бізнесу насамперед у наукоємних секторах [6]. Проте особливо важливого значення роль малого та великого підприємства, а також їх взаємодія набувають в період висхідної хвилі технологічного укладу.

Отже, реалізація інноваційної стратегії посткризового періоду, яка націлена на опанування нового шостого технологічного укладу, нині є єдиним шляхом забезпечення конкурентних переваг економіки країни, оскільки шлях до економічного розвитку лежить в освоєнні радикальних, базисних іннова-

цій, що забезпечують перехід на новий вектор використання та розвитку продуктивних сил. Проте здійснити такий перехід можливо тільки за наявності відповідних складових частин єдиного ланцюгу продукування, реалізації та споживання радикальних, базисних інновацій. Однією із головних умов такого ланцюга є розвиненість малого прошарку підприємств, а також інвестиційних інститутів, які фінансують нововведення. Не менш важливою в цій системі є роль великого підприємства, яке апробовану інновацію доводить до кінцевого споживача. Тобто взаємодія малого та великого підприємства створює єдиний ланцюг інноваційного процесу.

1. Федорович П. П. Моделювання розвитку венчурного бізнес : монографія / П. П. Федорович, П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – С. 359.
2. Стратегії соціально-економічного розвитку України на 2002–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0001100-02&text
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державний комітет статистики України // Статистичний збірник 2009 р. – Київ, 2010. – 347 с.
4. Наука та інноваційна діяльність в Україні / Державний комітет статистики України // Статистичний збірник 2007 р. – Київ, 2008. – 361 с.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/book/varnaly/005.htm
6. Указ Президента України «Про концепцію державної промислової політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/1024.html.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н. Б. (НУВГП)